Operatif Masonluğun Tarihinden Bir Kesit:

KOMO USTALARI

Murat Özgen Ayfer
1990

Bu çalışma, Mason Dergisi'nin 76. sayısında metin olarak yayınlanmıştır.
Görseller sonradan eklenmiştir.

GİRİŞ

Masonluğun 18. yüzyıl öncesindeki genel tarihine bir "kesin bilgi" gözüyle bakılamaz çünkü birçok boşluk ve belirsizlikleri vardır.

Bunun iki nedeni olduğu söylenebilir.

1. Operatif yani inşaatçı masonlar (mimarlar, ustalar, kalfalar ve çırakları) gerek meslek ve sanatlarının özelliklerine, gerek örgütleri ile örgütsel kurallarına gerekse yaptıkları çalışmalara ilişkin hemen hiçbir şeyi yazmamış, arkalarında somut yapıtlarından başka bir şey bırakmamışlardır.

2. Tarih yazarları, öncelikle bu yapıtlara ilişkin bilgiler üzerinde durmuştur. Hatta çağlar boyunca inşa edilmiş olan ulu ve görkemli binaları, birçok mimari ayrıntısına girerek uzun uzadıya anlatmış fakat bunları gerçekleştirenlerin kimliklerine, topluluklarına, nasıl çalıştıklarına pek önem vermemişlerdir.

Çağdaş Masonluk açısından ise, yüzyıllar önce gerçekleştirilmiş olan somut yapılardan çok, bunları yapanlar, nasıl yaptıkları, aralarındaki ilişkilerin nasıl düzenlendiği, esinlenme kaynakları ve etkileri öncelikli bir önem taşır. Çünkü eğer Çağdaş Masonluk Operatif Masonluğun bir devamı olma niteliğini taşıyorsa ve hele gerek düşünsel gerekse ülküsel kaynaklarını kısmen de olsa Operatif Masonluktan almışsa, o masonların bireysel ve örgütsel geçmişlerini de bilmek gereklidir. Bunları bulabilmek ise hemen hemen olanaksızdır. Çünkü elde yeterli belge yoktur.

Bu çalışmanın konusu olan Komo Ustaları'nın tarihçesi 5. yüzyılda başlar. Fakat anlaşıldığına göre, bu operatif mason topluluğunun asıl örgütlenmesi *7.* yüzyılda gerçekleşmiştir. Bundan sonra Komo Ustaları, en yetkin mimarlar olarak birkaç yüzyıl boyunca Avrupa'ya ün salmıştır. Kimine göre 10. yüzyıl ortalarına, kimine göre ise 12. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Latincede MAGISTRI COMACINI olarak anılan bu topluluk, adını, ilk kez örgütlendiği yerden, bugün İtalya'nın kuzeyinde İsviçre'ye sınır kapısı olan Como'dan almıştır.

Bazı yazında adları Latincedeki ARTIFEX COMACINI (Komo Sanatçıları) teriminden türetilmiş isimlerle de anılır. Bu topluluğa kısaca COMACINES (Komolular) denildiği de görülür.

Komo Ustaları, Orta Çağ öncesinde Roma İmparatorluğu'nda inşaatçılık işleriyle uğraşan ve **COLLEGIA ARTIFICUM** adıyla anılan Roma kolejlerinin âdeta mirasçılarıdır. Hatta bu topluluğun, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra geride kalan tüm inşaatçı kolejlerinin bir araya toplanmasıyla oluşturulduğu da söylenir.

Komo Ustaları'nın nasıl oluştuğuna ilişkin daha akla yatkın bir görüş ise şöyledir:

Roma İmparatorluğu parçalandığı sırada, zaten Komo'da bir Collegium Artificum (Mimarlık Koleji) merkezi vardı. Diğer kolejlerin tümü kaldırıldı ve çalışmalarını yapmakta oldukları yerlere el konuldu fakat bir tek Komo'daki bu kolej çalışmalarını sürdürdü. Sonradan, diğer yörelerdeki mimarlık kolejlerinin ileri gelen üyeleri de Komo'da toplandı ve hep bir arada yeni baştan örgütlenmeleri sağlandı.

Bu toplulukta deneyimsiz çıraklıktan mimarlığa doğru uzanan çok sayıda aşama oluşturulmuştu. Eğer bu son varsayımın doğruluğu benimsenecek olursa, Komo Ustaları'nın yetiştirdiği çırakların bu topluluğa sonradan alınmış olması gerekir. Nitekim bunu destekleyici nitelikteki bir konuya, bu çalışmada daha sonra değinilecektir.

Roma kolejlerinde olduğu gibi Komo Ustaları topluluğu da iki tür çalışma yapardı. Bunlardan biri inşaat, diğeri ise eğitim çalışmasıydı.

Çağdaş Masonluk açısından özellikle eğitim çalışması önemlidir. Ancak bu topluluğun üyelerine nasıl bir eğitim verdiğinin ayrıntılarına ilişkin herhangi bir bilgi de yoktur. Bununla birlikte, gene bu çalışmanın daha sonraki paragraflarında, Komo Ustaları'nın üyelerine verdiği eğitimin temel niteliğine özetle değinilecektir.

Bu aşamada, Komo Ustaları topluluğunun yalnızca mimarlık sanatı ve inşaatçılıkla ilgilenmekle yetinmiş olmadıklarına, üyelerine bilimsel ve töresel eğitim de vererek yarı-ezoterik bir spekülatif nitelik de taşımış bulunduklarına değinmek gerekir. Nitekim Çağdaş Masonluk bakımından Komo Ustaları'nın önemi belki de bu yüzdendir.

ROMA KOLEJLERİ

Birçok masonik yazında Roma kolejleri (COLLEGIA), Çağdaş Masonluğun operatif nitelikli tarihsel kökenlerinden biri olarak kabul edilir. Gerçekten de bu kurumların Operatif Masonluk tarihinde önemli bir yeri vardır.

Ancak kimi masonik yazarlar, Operatif Masonluğu, Çağdaş Masonluğun bir gerçek kökeni olarak değil, yalnızca 18. yüzyıl başındaki örgütlenmesini kolaylaştırarak sağlamış bir kalıp olarak kabul ettiklerinden, Orta Çağ ve öncesinin inşaatçı birliklerine pek değer vermezler.

Bu yaklaşımın doğru olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Bununla birlikte, eğer Roma kolejlerinin ve sonra Komo Ustaları'nın bazı özelliklerine biraz dikkatlice bakılacak olursa, Çağdaş Masonluğu, İlk ve Orta Çağların bu meslek ve sanat kurumlarından soyutlamanın pek de mümkün olmadığı görülür.

Antik Roma'da önceleri birçok sanat dalı, bugün Toscana olarak bilinen Entruria'da yerleşik Etrüsklerce yürütülürdü. Romalılar, el sanatlarının çoğunu, bu arada inşaatçılığı Etrükslerden öğrenmişti. Nitekim M.Ö. 1. yüzyıl öncesindeki Roma İmparatorluğu'ndaki mimarlık sanatı, ETRÜSK STİLİ olarak da anılır.

Collegia'nın tarihi, Roma İmparatorluğu'nun tarihi ile paralel gider; hemen hemen onunla başlar ve onunla son bulur. Söylendiğine göre bu kurumlar, ilk kez M.Ö. 700 yılı dolaylarında, Roma'nın ikinci kralı NUMA POMPILIUS tarafından oluşturulmuştur. Bu organizasyonu yaparken Numa'nın asıl amacının, meslek ve sanat sahiplerini düzenli ve disiplinli bir şekilde örgütlemekten çok, politik amaçlı bir ağırlık taşıdığı da söylenir. Bu politik amaç ise şöyle özetlenebilir:

Etrüsklerin çöküntüye uğramaya başlamasıyla birlikte İtalya Yarımadası'nda, her biri kendi başına buyruk olan kent krallıkları arasında bir birlik ve beraberlik duygusu oluşturmak gerekmekteydi. Bunun için Numa, önce ayrı kentlerden olmakla birlikte aynı mesleği veya sanatı uygulamakta olan kişileri bilinçli bir dayanışma altında toplamanın çok yararlı sonuçlar doğurabileceğini düşündü. Bu amaçla, Tiber Nehri kıyılarında dokuz kolej kurdu: Müzisyenler, Kuyumcular, Marangozlar, Boyacılar, Ayakkabıcılar, Tabakçılar (Dericiler), Demirciler, Çömlekçiler ve Sanatçılar...

Numa'nın düşündüğü doğru çıktı. Aynı meslek ya da sanatı uygulamakta olan kişiler, birbirlerine düşman krallıklarda yaşamakta ve çalışmakta olsalar bile, kendi aralarında sıkı dostluk ilişkileri oluşturdu. Zamanla bu örnekler, başka meslek ve sanat dallarını etkiledi. M.Ö. 5: yüzyıla gelindiğinde, Roma İmparatorluğu'nda kolejlerin hayli yaygınlaşmış olduğu görülür.

Collegia sözcüğü "collegium"un çoğuludur. Sözlük anlamı bakımından collegium, "ortak ilgi alanları ya da birleşik uygulamaları olan kişilerin topluluğu" demektir. Aynı terim, "daha yüksek bir öğrenim ve belirli bir alanda ayrıntılı eğitim edinme amacını taşıyan kişilerin oluşturduğu bir kurum" anlamına gelmek üzere de kullanılmıştır. Kolej, collegiumun özellikle bu ikinci anlamıyla Batı dillerindeki türevinden (College veya Colledge) alınarak Türkçeye dönüştürülmüşüdür.

İnşaatçılık mesleğini uygulayanlar için, bilindiğince, zamanla ve sırayla şu kolejler kuruldu: COLLEGIA LATOMORUM (Taş Yontucuların Kolejleri); COLLEGIA CAEMENTARIUM (Bina Yapıcıların Kolejleri); COLLEGIA PONTIFICUM {Yol ve Köprü Yapıcıların Kolejleri) ve son olarak COLLEGIA ARTIFICUM (Mimarların Kolejleri)… Masonluk bakımından en önemlisi de bu sonuncusuydu.

Antik Çağ'da inşaatçı Roma kolejlerinin uyguladığı sanat tarzı, mimarî stili bakımından Antik Yunan uygarlıklannda uygulanmakta olan sanat ile hemen hemen aynı karakterleri içermekteydi. Antik Çağ'da mimarî, binalarda kullanılan sütunların türleriyle belirlenirdi. Roma kolejleri de, Yunan meslektaşları gibi, sırasıyla DORİK, İYONİK ve KORİNTİYEN stilleri uygulamıştı. Sonradan bunlara KOMPOZİT ve TUSKAN stillerini eklemişlerdi.

Antik Roma'nın Antik Yunan'dan önemli bir farkı vardı: İmparatorluğun gücü, dinden daha önemli ve daha üstün sayılırdı. Özellikle M.Ö. 5. yüzyıl sonrasında Roma İmparatorluğu'nun bu özelliği, mimarlık sanatına da yansımıştı. Antik Yunan'da en önemli yapıların mabetler olmasına karşılık, Antik Roma'da en önemli yapılar, İmparatorluğun görkemini ve kudretini yansıtan kamu binalarıydı.

Bir kolejin kurulabilmesi için, aynı meslek ve sanattan olan en az üç kişinin bir araya gelmiş bulunması gerekirdi. Hiç kimse aynı anda birden çok kolejin üyesi olamazdı. Her kolejin MAGISTER (üstat) adını taşıyan bir başkanı bulunurdu. Collegia Artificum'da magister, salt bir yönetici olmayıp, başmimar ve başeğitmen niteliğini de taşırdı.

Magister'in, her biri DECURIO olarak anılan iki yardımcısı vardı. Bunlardan biri kolejin eğitim işlerini, diğeri uygulamaya dönük çalışmalarını yönetirdi. Kolejde etkin bir görevi olmamakla birlikte meslekte ve sanatta epeyce deneyim edinmiş yaşlı üyelere SENIORES denilir, bu üyeler birer danışman olarak değerlendirilir, kendilerine üstün düzeyde saygı gösterilirdi.

Kolejlerde, yetiştirilmek üzere mesleğe alınan kişilere COOPTATUS (seçilmiş) denilirdi. Bunun nedeni de herhangi bir kişinin bir koleje katılmak istemesinin pek bir önemi olmamasıydı. Çünkü her koleje girmek isteyen çok sayıda genç bulunabilirdi. Kolej üyeleri, kendi aralarında yaptıkları toplantılarda, adaylardan hangisinin aralarına katılmak üzere yeterli ve uyumlu olduğunu kararlaştırırdı; bir diğer deyişle, yeni üyelerini kendileri seçerdi.

Daha yakın ve daha iyi bilinen dönemlerde, bir Roma kolejinin yalnızca ilgili meslek veya sanatı uygulayan kişilerden oluşmadığı dikkati çeker. Bilginler, düşünürler, ozanlar ve din adamları da bazı kolejlere amatör üye olarak alınmıştır. Bunların başında da Collegium Artificum gelir.

Bir diğer deyişle, Orta Çağ sonrasındaki operatif mason localarında olduğu gibi fakat inşaatçıların "mason" sıfatını taşımaya başlamalarından en az bin yıl önce, bu meslek ve sanat kuruluşlarında da "kabul edilmişler" vardı. Bu kişiler, mesleğin ya da sanatın profesyonel üyelerinin bilimsel, töresel ve toplumsal eğitimlerinde pek yararlı olurdu.

Roma kolejlerinde, mesleğin ya da sanatın uygulanmasında kullanılan araç ve gereçlerin birer simgesel anlamı ve değeri de vardı. Öte yandan bu kurumlarda, bireylerin dinsel eğilim ve inançlarına üstün düzeyde saygı ve tolerans gösterilirdi.

Bu bakımlardan Roma kolejlerinin Çağdaş Masonluk için önemli esinlenme kaynaklarından birini oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Üstelik inşaatta kullanılan bazı araç ve gereçlere simgesel anlam ve değerler vermenin, farklı görüş ve inançları toleransla karşılayarak insanları salt "insan" oldukları için birlik ve beraberlik içinde toplamanın, Spekülatif Masonluğa özgü bir yaklaşım olmadığı, bu yaklaşımın çok daha eski tarihlerde de var olduğu ortaya çıkar.

Düzenli ve sistematik bir şekilde örgütlenerek gelişen Roma kolejleri zamanla çok güçlendi. Öylesine ki, M.Ö. 2. yüzyılda devlet yönetimini bile etkileyebiliyor hatta zaman zaman yönetime karışma girişimlerinde bile bulunuyor, politika alanında etkin bir baskı grubu oluşturuyorlardı.

Bu yüzden M.Ö. 80 yılında Roma senatosu, bu kurumların ortadan kaldırılmasını kararlaştırdı. Bu karar uygulamaya konulunca, imparatorlukta büyük sorunlar başgösterdi. İşçiler ve sanatçılar çalışma ve üretimi bıraktı. Roma İmparatorluğu, baştan sona bunalıma girdi.

Dolayısıyla senatonun bu kararı ancak 20 yıl kadar yürürlükte kalabildi. Esnafın ve sanatçıların kendi birlikleri içinde örgütlenip kendilerini kendi yasa ve kurallarına göre yönetmelerine izin verildi. Kolejlerin asıl gelişimi de zaten bundan sonra gerçekleşti. M.Ö. 27 yılında İmparator Augustus'un çıkarttırdığı yasalarla, inşaatçılık mesleği ve sanatını uygulayan kolejlere olağanüstü yetkiler ve olanaklar sağlandı.

Roma'da kolejlere verilen yasal yetkiler öylesine güçlü ve etkin bir hale gelmişti ki, bir kolej, üyesi olan bir kişinin her türlü tutum ve davranışını kontrol altında tutabilir, gereğinde onu yargılayarak cezalandırabilirdi.

Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunda gizliden gizliye yaygınlaşırken, bu yeni dine bağlanarak benimseyenlerin başında sanatçılar yer aldı. Bu bakımdan, özellikle 2. yüzyılda Roma'da inşaatçılık mesleğinin uygulamalarında bir ağırlaşma oluştu. Hıristiyanlığın bu etkisi, Masonluktaki ünlü DÖRT TAÇLILAR EFSANESİ'nde uzun uzadıya anlatılır.

Hıristiyanlığı benimsemiş olan taş işleme ustalarının, 215 yılında, mermerden iri bir pagan tanrısının heykelini yaptırmak isteyen imparator Diocletian'ın buyrultusuna karşı, yaşamları pahasına nasıl direndiklerinden övgüyle söz edilir.

Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlık ile iki yüz yıl kadar boğuştuktan sonra pes etti. 313 yılında imparator Konstantin, Hıristiyanlara pagan inançları benimseyenlerle aynı hakları vermeyi kabul etti. Bundan on yıl sonra da kendisi Hıristiyanlığı benimsedi. İmparatorun buyruğuyla Hıristiyanlık Roma'nın resmî dini olarak ilan edildi.

Bu değişim, Roma'nın mimarlık sanatını olağanüstü bir şekilde etkiledi. Çünkü bundan önce mabetler, tanrılardan herhangi biri için ve o tanrının gelip içinde oturacağı düşünülerek yapılırdı. Oysa şimdi inanılan ve bağlanılan Tanrı, insanların göremediği, varlığını ancak inançlarından kaynaklanan sezgileriyle kavrayabilecekleri, yere ve göğe egemen, yaratıcı Tek Tanrı'ydı. Yapılacak mabetler de Tanrı'ya tapınma yükümlülüklerini yerine getirecek olan insanlar için olacaktı.

Roma İmparatorluğu 395 yılında ikiye bölündü. Fakat bu bölünmenin kolejler üzerinde olumsuz bir etkisi olmadı. Yalnızca Doğu ve Batı imparatorluklarındaki kolejlerin yöntem ve uygulamalarında yerel etkilenmelerden kaynaklanan bazı farklılıklar başgösterdi.

Doğal olarak bu farklar, inşaatçılık mesleğini uygulayan kolejlerde daha belirgin bir şekilde izlendi. Bunun sonucunda, Roma'da ve Bizans'ta, birbirinden farklı sanat karakterlerini sergileyen mimarlık stilleri oluştu.

Batı Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla birlikte ise, kolejler hayli zayıfladı. Ancak Avrupa'da bu kurumları ortadan kaldıran asıl etken, Orta Çağ ile birlikte doğan ve hızla gelişen FEODALİTE oldu.

BAZI TARİHSEL NOTLAR

İtalya'nın hemen hemen en kuzeyinde, günümüzde Gotthard Geçidi ile İsviçre'ye kapısı olan vadide, şirin Komo kentinin bitişiğinde, çevrenin güzelliğine bir kat daha güzellik katan Komo Gölü, buradan geçenleri kendine hayranlıkla bağlar. Gölün ortasında küçük bir ada vardır. Orta Çağın koşul, olanak ve gereksinmeleri göz önüne getirilirse, bu adaya ulaşmanın zorluğu kolayca anlaşılır. Nitekim bu ada, bir zamanlar doğal bir sığınma yeri olarak kullanılmıştır. Günümüzde bu adada yalnızca 7. yüzyıldan önce yapılmış birkaç eski kilisenin temel ve duvar yıkıntıları kalmıştır.

Ostrogotların tahtına sahip çıkarak 480 yılında imparatorluğunu ilan eden Zeno, hemen tüm İtalya'yı eline geçirdiğinde, Komo Gölü'nün ortasındaki bu adayı pek ilginç bulmuş, burasını üzerinde yaşanılır bir duruma getirtmişti. 6. yüzyılda bu ada, imparator herhangi bir nedenle kaçıp saklanmak zorunda kalırsa, onun için güvenilir bir sığınak olacak şekilde hazırlanmıştı.

6 yüzyılın ikinci yarısında Lombardlar İtalya'yı işgal ettiğinde, bu krallığın asıl kurucusu sayılan Agigulf, Komo Gölü ortasındaki adaya çıktığı zaman burada Ostrogotlardan kalma bir hazine bulmuştu. Lombardlar bu adaya, İsa'nın adından esinlenerek ve sadeliğinin yanı sıra gerçekten de iyi bir sığınma yeri olduğunu göz önünde tutarak "Christopolis" (İsa'nın kenti) adını vermişti.

Daha sonra Lombard Kralı Guiniperto, 686 yılında ülkesinde çıkan bir ayaklanma sırasında Christopolis'e sığınmıştı. Böylelikle bu ada Lombardlar için hayli popülerlik kazanmış, 718 yılında Kral Luitprando adayı yeni baştan düzenleyerek kıyıdaki Komo kentini de inşa ettirmişti. 774 yılında Lombard Krallığı'nı yıkan Şarlman da, bu adayı restore ettirmekten geri kalmamıştı.

Tüm bu tarihsel olayların olup bittiği sıralarda, Gotların ve Vandalların parçaladığı Batı İmparatorluğu'ndaki Roma kolejlerinden tek arta kalanı olan COLLEGIA ARTIFICUM üyeleri de daha 460 yılı dolaylarında Komo'da toplanmıştı.

Ostrogot Kralı Totila, Roma'yı yakıp yıktıktan sonra, 547 yılında ünlü Bizans Generali Belisarius'tan korkarak kenti boşaltıp kaçtığında, Belisarius Roma'yı yeniden imar ettirmek istemiş, bunun için birçok gönüllü çıkmış, ancak aralarında onlara önderlik edebilecek hiç kimse görülememişti.

KOMO USTALARI'NIN GELİŞİMİ

Komo'yu kendilerine merkez edinen inşaatçı ustaları, daha önceki Roma kolejinden oldukça farklı bir şekilde örgütlendi. Ancak yalnızca Komo ve çevresine çakılıp kalmadılar. Başlangıçta İtalya'da pek bir etkinlik göstermediler ama Fransa'ya İspanya'ya, Almanya'ya, hatta Britanya'ya kadar uzandılar. Kendilerine özgü bir mimarlık stili oluşturdular. 7. yüzyıl ortalarından başlayarak bu operatif mason örgütüne KOMO USTALARI denilir oldu.

Komo Ustaları'nın ilk oluştuğu sıralarda uyguladıkları mimarî stiline Lombard Stili adı verildi. Bu dönemde doğmuş olarak Mimarlık tarihinde sözü edilen Milano Stili ile Ravenna Stili de genel karakterleri bakımından Lombard Stili'nden pek farklı değildi. Bütün bu stilleri belirgin çizgilerle birbirinden ayırmak pek zordur; yetkin bir uzmanlık ister. Genel olarak bu tür mimarîye Roma Sanatı ya da ROMANESK denilir. Bizans Sanatı da, bunun kendine özgü bazı farklılıkları bulunan bir kolu olarak benimsenir.

Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden en az iki yüz yıl sonra geliştirilen bu mimarî stiline neden "Roma sanatı" denilmiş olduğu sorulabilir. Ancak unutulmamalıdır ki, 9. yüzyıl başlarında Avrupa'nın hemen yarısına egemen olan Şarlman, kendisini Kutsal Roma İmparatoru olarak ilan etmişti.

* * *

Komo Ustaları, 7. yüzyıl ortalarında örgütsel düzenlerini tamamladı. Bir Roma kolejinin mirasçıları sayılırlardı ama örgütlenmeleri farklıydı. Roma İmparatorluğu döneminde olduğu gibi, birtakım ayrıcalıklardan yararlanmaları, hele kendilerini kendi yasalarına uyarak yönetmeleri söz konusu değildi.

Dolayısıyla Komo Ustaları, düzenli bir eğitim ve meslek disiplinine sahip olmakla birlikte, özerk bir şekilde kurumsallaşamadı. Bulundukları ülkelerin yasa ve egemen güçlerinin buyruklarına bağlı olarak çalıştılar. Ancak krallar ve diğer feodal güçler, Koma Ustaları'nın meslek ve sanatlarının değerinin karşılığını vermekten geri kalmadılar. Bu nedenle de insan haklarının olasıya kısıtlandığı hatta yok edildiği Orta Çağ'da Komo Ustaları'na birtakım ayrıcalıklar tanıdılar.

Lombard krallarından Rotharis, 643 yılında yayımladığı buyruğu ile Komo Ustaları'nı dönemin diğer inşaatçılarından üstün ve öncelikli tuttuğunu açıkladı. Buna göre, İtalya'da büyük ve önemli binalar yalnızca Komo Ustaları'nın yönetim ve gözetimi altında yapılabilecekti. Kral Rotharis'in sağladığı bu öncelik, 652 yılında yürürlüğe soktuğu ünlü yasalarında da yer alarak perçinlendi. Bundan yetmiş yıl kadar sonra ise Kral Liutprando tarafından Komo Ustaları'na meslek ve sanatlarında özgür çalışma yapmalarını sağlayan bir yetki verildi.

6. yüzyıl ortalarından başlayarak Batı ve Orta Avrupa'da önemli bir yapı, özellikle kilise inşa ettirmek isteyenler, Komo Ustaları'nın peşinden koşar oldu. 674 yılında Britanya'nın ileri gelen din adamlarından Benedict Abbot'un Fransa'da, S. Wilfred'in ise İtalya'da bulabildiği Komo Ustaları'nı toplayarak İngiltere'ye götürüşlerine, genel mimarlık tarihinde de değinilir.

ROMANESK

Roma Mimarî Stili ya da Romanesk (Romanesque) Stil, Avrupa'da yaklaşık 5. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasında uygulanmış geleneksel Orta Çağ Mimarlık sanatını tanıtlar.

Komo Ustaları'nın uygulamış olduğu Roma sanatının özellikleri, başka amaçlı yapılardan önce kilise ve katedrallerde belirgindir. Temelde yapılarını, bir orta sahanlık ve yan koridorları olan, Antik Çağ'da inşa edilmiş bazilikalara benzer bir temel planı üzerine oturtmuşlardır. Bu sahanlık ve koridorları birer sırasütunla ayırmış, bu sütunların üzerine boydan boya başlıksız yarım kemerler yerleştirmişlerdir.

Sütunların işlenmesi, Komo Ustaları'na özgüdür. Bu kemerlerin üzerinde, içeriyi aydınlatma amacını taşıyan pencerecikler vardır. Orta sahanlığın dışında bağımsız ve çapraz tonozlar yer alır. Yan pencereler ufaktır ve üstleri yuvarlak bir kemer şeklindedir; bunlar, yapının dışından hemen hiç görülmeyecek şekilde gizlenmiştir. Pek büyük olmayan kapıların da üstlerinde yuvarlak kemerler bulunur.

Bu mimarî stilinin, birçok bakımdan Doğu'nun etkisinde kalınarak benimsenmiş olduğu söylenebilir. Bu etki, özellikle orta kubbe ve kilisenin sunak bölümünde kendini gösterir. Komo Ustaları'nın inşa ettiği bu kubbeler, Bizans sanatında görülebilen kubbelerin hemen tıpkısıdır. Ana giriş kapısının tam karşısına gelecek şekilde yerleştirilen sunak ise, yarım çember şeklinde bir dış duvar ile çerçevelenir.

Roma Mimarî Stili'nde inşa edilmiş olan bir kilise ya da katedralin Komo Ustaları'nın elinden çıkmış olup olmadığını anlamak için, çan kulesine şöyle bir göz atmak yeter. Komo Ustaları'nın yaptığı çan kuleleri pek sade ve işlemesizdir. Önceki dönemlerde (5.-8. yüzyılda) yapılan kulelerde tepede tek bir açıklık varken, sonradan üstleri yuvarlak kemerle çevrili ikili, üçlü ve dörtlü açıklıklar yapmışlardır. Ayrıca, Komo Ustaları'nın inşa ettiği kilise ve katedrallerde vaftizhane, ana yapının dışında ve planda bir sekizgen olacak şekilde yapılmıştır.

TOPLULUĞUN ÖZELLİKLERİ

Komo Ustaları topluluğunda ne Roma kolejlerine benzer ayrı ayrı ve bağımsız birimler ne de Orta Çağ sonrasının Operatif Masonluğunda olduğu gibi localar vardı. Herhangi bir inşaatta en az bir, gereğine göre daha çok sayıda magister bulunurdu. Komo'daki merkezde de eğitim çalışmaları gene birkaç magisterin yönetiminde yürütülürdü.

Topluluğun üyelerine, genel olarak COLLIGANTI (katılanlar) denirdi. Bu, Komo Ustaları'nın Roma kolejlerinde olduğu gibi üyelerini seçerek almadığını, bu topluluğa katılıp sanatı ve mesleği öğrenerek içtenlikle ve özveriyle çalışmaya istekli kişilere açık olduklarını gösterir.

Bu açıklık nedeniyle Komo Ustaları topluluğuna sık sık katılanlar olurdu. Ancak topluluğun eğitim çalışmaları çok sıkı bir disiplin altında ve aşırı sayılabilecek ölçüde yorucu bir şekilde yürütülürdü. Üstelik mesleği ve sanatı öğrenecek çıraklar, yeterli bir düzeye gelinceye kadar boğaz tokluğuna çalışmak zorundaydı.

Bu eğitimin belli bir süresi yoktu yani süresini bağlılıkla tamamlayan ve kendisine verilen bilgileri hem öğrenip hem de uygulayan kişi ille de bir üst dereceye çıkmayabilirdi. Zaten topluluğun aşamaları da birbirini izleyen bir dereceler silsilesi şeklinde değildi; ilerleyebilmek için, birçoğu aynı düzeyde olan çeşitli eğitim aşamalarından geçmek gerekirdi.

Kimileri, yıllarca toplulukta çalışmasına karşılık, ücret alabilecek düzeye gelemeyebilir yani çıraklığı aşamayarak yaşam boyu sıradan bir düz işçi gibi çalışmak zorunda kalırdı. Çünkü Komo Ustaları'nın vermekte olduğu eğitimin amacı bilgili ve yetenekli mimarlar yetiştirmek, çeşitli ülkelerde yapıtların gerçekleşmesine önder olup inşaatı baştan sona yönetmelerini sağlamaktı.

Bu nedenle de eğitimin ağırlığına dayanamayanlar, topluluğu terk ederdi. Bu arada, öğrenmiş olduklarıyla yetinerek ayrılan da olurdu.

Ancak bunlar, hiç bir zaman "magister" sıfatını kazanamazdı. Disipline uymayan, ahlâksızlık eden ve kavga çıkaranlar ise çok ağır cezalara çarptırılır hatta topluluktan çıkarılırlardı. Bunun dışında Komo Ustaları, hiç kimseye "gel, bize katıl" demedikleri için, hiç kimseye "Sen bu işi beceremeyeceksin, aramızda yerin yok" da demezlerdi.

Çıraklığın ilk gününden başlanarak, her bir aşamada topluluğun üyelerine, mesleğin ve sanatın gerek kuramsal (teorik) gerekse uygulamaya dönük deneyimsel (pratik) bilgileri öğretilirdi. Üyeler arasında sıkı kardeşlik bağları kurulması topluluğun kaçınılmaz bir zorunluluğu sayılmaktaydı. Yalnızca iş ve meslek bakımından değil, sosyal bakımdan da özenilir bir dayanışma sağlanmıştı.

Bunun ötesinde Komo Ustaları'nın, salt operatif masonlar olmakla kalmayıp, spekülatif nitelikli çalışmalarda da bulunmuş oldukları, düşünü ve eğilimlerini sanatlarına da yansıttıkları yapıtlarının bazı özelliklerinden anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Komo Ustaları'nın, Orta Çağ'ın karanlık dönemlerinde özgürlüğünü koruyabilmiş ender topluluklardan biri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Nitekim toplulukta üyelere bir tek meslek ve sanata ilişkin bilgiler değil, bilimsel, sosyal ve toplumsal bilgiler de verilirdi. Bu nedenle de Komo Ustaları topluluğu, yalnızca meslek ve sanatı öğrenerek uygulamak isteminde olan gençler için değil, din adamları, askerler ve soylular için de çekiciydi.

Katolik Kilisesi'nin papaları, Komo Ustaları'nın yaptıkları çalışmaları kutsal saymış ve bu nedenle topluluğu kutsamışlardı. Bununla da kalmayarak, bu topluluğun çalışmalarını izlemenin, kendileri için bile bir onur sayılacağını çok kere söylemişlerdi.

Komo Ustaları'nın spekülatif nitelikli eğitim çalışmaları, belirli bir düzeyden sonra dinsel etkilerin ağırlıkta olduğu bir filozofik nitelik de taşırdı. Bu eğitim çalışmalarında nelerin ve nasıl öğretildiği, ne gibi görüşme ve tartışmaların yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak bilinen bir şey vardır: Komo Ustaları'nın simgeciliğe de çok önem verdikleri ve içrek anlamları bulunan simgeler kullanarak bunları özenle değerlendirdikleri...

Bu simgelerin başında, aynı zamanda topluluklarının amblemi olarak da kullandıkları, "birbiri içine geçmiş gönye ve pergel" bulunur. Çağdaş Masonluğun da amblemi olan bu simge, bilindiği kadarıyla tarihte ilk kez Komo Ustaları tarafından kullanılmış, ancak ne yalnızca Komo Ustaları'na ne de sonra Operatif Masonluğa özgü olarak kalmıştır. Orta Çağ sonrasında, mimarlık ve inşaatçılıkla ilgisi olmayan birçok meslek ve sanat kurumunun da gönye-pergel düzenlemesini, birbirlerinden biraz farklı bir şekilde fakat temelde "gönye ve pergel" olarak kendilerine amblem edinmiş oldukları görülür.

Komo Ustaları'nın simgeleri arasında ayrıca şunlar dikkate değer:

- Ortasında bir gül bulunan pergel;

- Sonsuz düğüm (başı sonu belli olmayan, bir kordon üzerinde birbiri üzerine atılmış düğümler bileşkesinden oluşan simge);

- Pentalfa yani beş A harfinin simetrik birleşimiyle oluşan simge ya da beş kollu yıldız;

- Heksalfa yani altı A harfinin simetrik birleşimiyle oluşan simge, ya da altı kollu yıldız.

Bütün bunlar, Komo Ustaları'nın, operatif özelliklerinin yanı sıra bir de spekülatif nitelik taşımış olduklarını gösterir mi?

Bu soruya kesin bir yanıt vermek biraz zor. Fakat kendi aralarında spekülatif nitelikli çalışmalarda bulunduklarından kuşku yok.

Kimi masonik yazarlar, Komo Ustaları'nın bu spekülatif çalışmalarının yer yer Çağdaş Masonluğun öğretisel konularıyla da bağdaştığını ileri sürmüştür.

Bu görüşlerinin bir somut kanıtı olarak da şu örneği gösterirler:

"Almanya'daki Würzburg Katedrali, tümüyle Lombard Stili'nde olarak Komo Ustaları'nın elinden çıkmış olan Bu katedralin ana giriş kapısının hemen içinde, karşılıklı iki süsleme sütunu vardı. Bu sütunlar, Süleyman Mabedi'nin ana tapınak binasının teras girişine dikilmiş olduğu anlatılagelen "İkiz Sütunlar"ın simgesel olarak benzeriydi. İki farkla: Süleyman Mabedi'nde dışarıda olan bu sütunlar Würzburg Katedrali'nîn içindeydi ve Süleyman Mabedi'nde içleri boş olmak üzere bronzdan olduğu söylenen bu sütunlar Würzburg Katedrali'nde taştan yapılmaydı. Dahası, sütunlardan birinin üzerine BOAZ, diğerine JACHIN sözcükleri kazınarak işlenmişti. 19. yüzyıl sonlarında, bu iki sözcüğün sonradan sütunlara kazınmış olup olmadığı incelenmiş ve sütunların ilk yapımından kalma, özgün (orijinal) oldukları anlaşılmıştır."

(Bu iki sütun, sonradan katedralin müzesine kaldırılıp yan yana konulmuştur.)

Demek oluyor ki, yalnızca simgesel dereceleri ile değil, bazı ileri ve yüksek dereceleri ile Çağdaş Masonluk, simgelerinin seçilip öğretilerinin oluşturulmasında, salt Orta Çağ sonrasının Operatif Masonluğundan bir kalıp alarak yararlanmakla kalmamış, daha gerilere uzanmış, bu arada Komo Ustaları'ndan da esinlenmiştir.

GOTİK VE KOMO USTALARININ SONU

Orta Çağ boyunca Komo Ustaları, inşaatçılık mesleği ve sanatını tekellerinde tutan bir topluluk değildi. Daha 6. yüzyılda kurulmasına başlanan manastırlar, özelikle 9. yüzyılda Şarlman'ın da desteğini kazanınca, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun hemen her yanında çeşitli tarikatlar şeklinde örgütlenmişlerdi.

10. ve 11. yüzyıllarda giderek daha çok güç kazanan manastırların karşısında Komo Ustaları zayıf düştü. Bunda, manastırlarda oluşturulmasına başlanan Gotik Mimari Stili'nin yaklaşık altı yüzyıldan beri uygulanması sürdürülen Romanesk'in yerini alışının da etkisi oldu.

Gotik Mimari Stili, Roma Mimari Stili ile taban tabana çelişkilidir. Bu çelişki, her şeyden önce yuvarlak kemerlerin yerine olabildiğince yüksek sivri kemerlerin kullanılmasıyla belirgindir. Bunun için de Gotik Mimarî'de, Roma Stili'ndeki sağlamlık öğesinin yerine, geometriye dayanan denge öğesi (kullanılan yapı elemanlarının karşılıklı güç etkileşimiyle bir dengede duruşları), sanatın temelini oluşturur.

Roma Mimarî Stili'nde iri ve özenle yontulmuş taşların, bir tür ilkel beton olarak nitelendirilebilecek kireçli bir karışımın binaların iki temel yapı elemanı olarak değerlendirilmiş olmasına karşılık; Gotik Mimarî'nin uygulamalarında olanaklar ölçüsünde ince kesilmiş küçük taşlar kullanılmıştır. Bu taşlar, killi ve kireçli harçla birbirlerine özenle yapıştırılmış, gene "denge" ilkesinden yararlanılarak, çok narin duvarlar ve kulecikler oluşturulmuştur. Basit ve çapraz tonozların yerini nervürlü tonozlar almıştır. Çatılarda, ahşabın kullanımına önem verilmiştir. Büyük ve yarım küresel kubbeler terk edilerek, süslü saçakları ve parapetleri olan eğimli düz çatılar benimsenmiştir. Dış görünümde ise, görkemli bir kütle şeklinde olan Romanesk yapılara karşı Gotik yapılar, sanki pek dar bir alana yerleştirilmek zorunda kalınmış ve bu yüzden göğe doğru yükseltilmiş gibidir.

Tüm bunların ötesinde Gotik Mimarî'de, yapıtın her köşesinde ince ince oymalar, kakmalar ve işlemelerle süslemeler yapılmıştır. Böylelikle Gotik Mimarî'de, denge ve güç öğelerine estetik de katılmıştır. Dolayısıyla, çok pahalıya mal olmasına ve yapımı da çok uzun sürmesine karşın, Gotik Mimarî Stili'nde yapılmış bir bina, Roma Stili'nde yapılmış bir binaya oranla çok daha değerli bulunmuş ve beğeni kazanmıştır.

* * *

Manastır tarikatlarından ilki ve en ünlüsü Benediktinlerdir.

Bu tarikat, 529 yılında İtalya'nın güneyinde St. Benedict ya da St. Benoit adlı bir keşiş tarafından kurulmuştu. Üyeleri birer siyah cübbe giyerdi; bu nedenle tarikat "Kara Keşişler" adıyla da anılırdı. Ancak bu lâkap, Benediktinlerden sonra ayrı bir manastır tarikatı olarak ortaya çıkan Dominikenler için de kullanılmıştır.

Benediktinlerin manastırlarında çalışan inşaatçı ustaları, Barbati Fratres (Sakallı Kardeşler) olarak anılırdı. Bunun nedeni de bu inşaat ustalarının hepsinin uzun sakal bırakmasıydı.

Orta Çağ'da Komo Ustaları topluluğuna âdeta rakip olan bu manastır tarikatları arasında ayrıca şunlar sayılabilir:

Cluniyenler, Sistersiyenler, Augustiniyenler, Premontriyenler, Kartacalılar, Fransiskenler (Gri Keşişler), Karmelitler (Beyaz Keşişler) ve Hermitler.

Başlangıçta klasik Roma Stili'ni kullanan Benediktinler, Collegia Artificum'un Komo Ustaları'na katılmamış üyelerinden arta kalan bazılarını toplayarak aralarına aldı. Bu nedenle de başlangıçta (6. ve 7. yüzyıllarda) doğrudan Roma Stili'ni uyguladılar. Fakat o tarihlerde İtalya'da bir varlık gösteremediler. Bunun üzerine Orta Avrupa ülkelerine yöneldiler. Sonradan Gotik stili geliştirmeye giriştiler. Ancak, bu stilin yerleşmesi ve tüm Avrupa'yı sarması 11. yüzyılı buldu.

Gene Orta Çağ'da (12. yüzyıldan başlayarak) kurulan bazı şövalyelik tarikatları da inşaatçılığa özel bir önem ve değer vererek, aralarına aldıkları mimar ve ustaları çeşitli yerlerdeki kiliselerin yapımında görevlendirdiler. Bu kurumların arasında özellikle Tampliye Şövalyeleri (Tapınakçılar), Hospitaliye Şövalyeleri (Hastaneciler) ve Aziz Yahya (Sen Jan) Şövalyeleri sayılabilir.

Bunca çok sayıda ve güçlü örgütün karşısında, Komo Ustaları'nın dayanabilmesi olanaksızdı. Üstelik Komo Ustaları'nın uyguladığı geleneksel Roma Stili artık istenmez olmuştu. Komo Ustaları, Gotik Mimarî Stili'ne dönemezdi; bu sanatı bilmiyor ve uygulamak da istemiyorlardı. Bu nedenle de kendi varlıklarına kendilerinin son vermiş olduğu da söylenebilir.

Gotik Mimarî Stili, yaklaşık yedi yüzyıl boyunca Avrupa'ya egemen oldu. Bununla birlikte bu sanat manastırların elinde ve denetiminde kalmadı, kalamazdı da... Çünkü manastırlarda "özgürlük" kavramına yer yoktu. Mimar ve ustalar, doğrudan keşişlerin güdümü altında çalışmak zorundaydı. Bu ise, bir sanatçı için dayanılır bir hayat değildi.

* * *

Önce İtalya'da patlak veren Rönesans akımının da etkisiyle, mimar ve inşaat ustaları, -artık onlara operatif masonlar diyebiliriz- her şeyden önce sanatlarındaki özgürlük ve bağımsızlıklarını aramaya başladı. Bunun için manastırları terk ederek, kendi aralarında birlikler kurma olanağını aradılar.

Bunda başarılı da oldular çünkü sürekli gereksinme duyulan yapıtları asıl gerçekleştirenler manastırlardaki bağnaz keşişler değil, özgürlüğü arayan sanatçı ve işçilerdi.

Orta Çağ sonunun operatif masonları, Komo Ustaları'ndan da örnek alarak, onların düşmüş olduğu yanılgıdan sakınmaya özen gösterdiler. Birliklerini oluştururken, yalnızca sanatlarında özgür olmayı değil, aynı anda kendi iç işlerinde özerkliği de gözettiler. Bunun için de örgütlenmelerinde, Roma kolejlerine benzer bir şekilde kurumlaşmayı benimsediler. Böylelikle localar doğdu ve gerçek Operatif Masonluk dönemi başladı.

Acaba Komo Ustaları da, Orta Çağ'ın tüm özgürlükleri kaldıran baskı rejimine karşın, kendilerine gösterilmiş olan saygı, sevgi, beğeni ve sınırlı ayrıcalıklardan yararlanarak, disiplinli çalışmalarının yanı sıra, dağınık organizasyonlarının yerine çok daha düzenli bir şekilde örgütlenemezler miydi? Feodal rejim ve yönetimin ezici baskılarına karşılık, bireysel meslekî özgürlüğün yanı sıra bir örgütlenme özgürlüğünü de elde edemezler miydi?

Kim bilir!... Eğer öyle olsaydı, her halde Masonluk açısından tarihin akışı da değişirdi.

KAYNAKLAR

Henry Wilson Coil, COIL'S MASONIC ENCYCLOPEDIA New York, 1961

Sir Banister Fletcher, A HISTORY OF ARCHITECTURE ON THE COMPARATIVE METHOD London, 1959

W. Ravenscroft, THE COMACINES Little Masontc Library, Book II Kingsport, 1977